

גיבוש חזון השירות אינו תחליף לטיפול בסוגיית הזהות המקצועית



עמנואל גרופר

אברהם לוי ראוי לכל המחמאות על תרומתו החשובה של המאמר בשני מישורים: במישור היישומי – בהנהגת תהליך חשוב של בניית חזון מקצועי לשירות לנוער וצעירים במשרד העבודה והרווחה; ובמישור העיוני – בתרומתו החשובה לדיון המתמשך בגיבוש הזהות המקצועית של העובד החינוכי-הסוציאלי בישראל.

לצד ההערכה החמה לכותב המאמר ולעבודה עצמה, לגופו של עניין הפרויקט כולו, ובהתאם גם המאמר המסכם אותו, לוקים בשתי חולשות מהותיות שאבקש לעמוד עליהן:

1. לוי היטיב לתאר את הבעייתיות של המצב בשטח, אך בשלב הניתוח הוא לא השכיל לגעת בשורשי הבעיה – שאלת הזהות המקצועית של עובדי השירות לנוער וצעירים. להערכתו, עובדים אלה "נקרעים" בין שתי תרבויות פרופסיונליות: זו של העבודה הסוציאלית, מחד גיסא, וזו של העבודה החינוכית-הסוציאלית, מאידך גיסא. לפיכך תקיפת הבעיה רק באמצעות המושג "חזון השירות" נראית כהתחמקות מהתמודדות עם שורשי הבעיה.

2. תהליך בניית החזון, שנראה חיובי כשלעצמו, הניב כנראה תוצאות משביעות רצון מנקודת ראותם של ראשי השירות ומפעילי התהליך. עם זה, שלב הטמעתו ויישומו של החזון נראה מצומצם ביותר בהיקפו ונעדר המשכיות. תהליך שינוי כזה מחייב ליווי מתמשך ומעקב רצוף לאורך זמן על מנת שיופנם על ידי כלל עובדי השדה ויחולל שינוי משמעותי בדפוסי התנהגותם המקצועית. מכאן עולה החשש כי אולי מלכתחילה לא התכוונו ראשי השירות לערוך שינוי דרמטי בהגדרת תפקידם של העובדים בשטח, וכוונתם הייתה לתיקון שטחי בלבד של המצב הקיים.

הבה נתייחס לנקודות אלה ונברר אותן אחת לאחת.

מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית מסי' 17 (מרץ 2003): 137-141.

שורשי הבעיה – מהי זהותו המקצועית של עובד נוער וצעירים או עובד קידום נוער?

כידוע, בשנות השישים של המאה העשרים החל תהליך התמקצעות מואץ של בעלי התפקידים שעיסוקם חינוך וטיפול ישיר בילדים ובבני נוער (Jones, 1994; Tuggener, 1986). בגרמניה מכנים את בעלי התפקידים הללו "סוציאל-פדגוגים"; בצרפת – "Educateurs Specialise"; באיטליה, בספרד, בשווייץ ובמדינות נוספות משתמשים בביטוי "Educateur Social", שמשמעו "מחנך סוציאלי"; ובארצות הברית ובקנדה מכנים את העובדים הללו Child and Youth Care Workers, ואת התחום כולו – Child and Youth Care (Maier, 1979). בכל המקרים הכוונה היא לאדם שאינו רק איש מקצוע, אלא גם מגויס ערכית למשימה בעלת מימד חברתי מובהק.

המכנה המשותף לכל ההגדרות והכינויים האלה הוא שמדובר בתפקידים שבמהותם מייצרים **פרופסיה חדשה** (ראו, למשל: המנחם וכפיר, 1994; Eisikovits & Beker, 1983). פרופסיונל זה הינו עובד מזן יוצא דופן במורכבותו. מחד גיסא, אין הוא איש טיפול במובן הקלסי של הפסיכולוג או הפסיכיאטר, אף שהוא עוסק רבות בטיפול מקצועני בקשיים ובמכאובים של ילדים ובני נוער במצוקה. מאידך גיסא, אין הוא מורה-מחנך, אף שעשייתו מעוגנת חזק בשדה החינוכי, שהינו זירה מרכזית לפעילותם של ילדים ובני נוער בימינו. עובד זה חייב איפוא להיות נטוע עם רגל אחת בשדה הטיפולי ועם האחרת בשדה החינוכי, ובזה ייחודו (גרופר, 1999; Barnes, 1991).

ההחלטה של משרד העבודה והרווחה "לסנף" את תפקיד עובד הנוער באופן בלעדי אל העבודה הסוציאלית הינה טעות חמורה ביותר בעיניי. יתרה מזו, העובדה שהדבר נעשה באמצעים מנהלתיים (פרסום בתע"ס, הוראה 22 לפרק 3, אוקטובר 2000), תוך גיוס חוק העובדים הסוציאליים למען אכיפת החלטה זו, מדיפה ריח רע המזכיר את מאבקי הגילדות בימי הביניים...

זהו, להערכתי, המקור האמיתי לסטייה שלי מדבר עליה במאמרו מן האמונות הבסיסיות ועקרונות הליבה שהנחו את דור המייסדים.

על פי תפיסת, אדם יכול לבוא לתפקיד זה עם הכשרה אקדמית בכל אחת מהדיסציפלינות של מדעי ההתנהגות: חינוך, קרימינולוגיה, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה וגם עבודה סוציאלית. את הכשרתו הייעודית הוא יכול לעשות במסגרת שממוקדת בנושא בשלב ה-pre-service training, למשל, במסלול לטיפול וקידום נוער במכללת בית ברל, העוסק באופן ממוקד בהכשרה אקדמית של עובדים חינוכיים-טיפוליים. אפשרות אחרת היא לעבור הכשרה לאחר הכניסה לעבודה – on-the-job training – כפי שמציע כיום השירות לנוער וצעירים במשרד העבודה והרווחה בניסיון החדש המוצג במאמרו של לוי.

השאלה המרכזית הייתה ונותרה שאלת **הזהות המקצועית**. כיצד העובדים מגדירים את עצמם ומהי קבוצת ההתייחסות המקצועית שלהם? האם העובדים הללו רואים

את עצמם כמשתייכים לתרבות הפרופסיונלית של התחום הייחודי **עבודה חינוכית-טיפולית**, כפי שהוצגה לעיל, או שמא קבוצת ההתייחסות המקצועית שלהם היא התרבות הפרופסיונלית של העבודה הסוציאלית? כאמור, אלה שתי דיסציפלינות נפרדות בעלות תרבויות פרופסיונליות נבדלות זו מזו (גרופר, 1992; Becker, Geer, Hughes & Ritzer, 1972; Strauss, 1977).

לוי כותב במאמרו (ע' 108): "הפילוסופיה ודפוסי העבודה התבססו על הניסיון האמריקאי בטיפול ב'נוער מנותק' (שרר, 1989) וכן על נסיונות דומים באנגליה (מוריס, 1967) ובמדינות אחרות ברחבי אירופה." גם בנקודה זו ניתן לחלוק על הכותב המכובד ולצטט, למשל, את להב (1992), הטוען כי הגישות ש"יובאו" מארצות הברית ומבריטניה משקפות תרבויות פרופסיונליות נבדלות מהותית זו מזו: הגישה שיושמה על ידי משרד העבודה והרווחה, המחקה את המודל האמריקאי, הינה בעלת תרבות פרופסיונלית המדגישה את ההיבט ה**טיפולי-הסוציאלי**, בעוד שהגישה ש"יובאה" מבריטניה, ואשר אומצה על ידי משרד החינוך בטיפולו בחבורות רחוב, מייצגת תרבות פרופסיונלית המדגישה את ההיבט ה**טיפולי-החינוכי**.

יש להדגיש כי אין כוונתי לפסול את בוגרי בתי הספר לעבודה סוציאלית מעיסוק בעבודת נוער. יתרה מזו, אין ספק כי הכשרה אקדמית בעבודה סוציאלית עשויה להיות יסוד טוב להכשרתו הבסיסית של עובד נוער פרופסיונלי, כמו זו של בעל תואר אקדמי בחינוך, בקרימינולוגיה או בכל דיסציפלינה אחרת הנמנית עם ה-*Helping Professions*. עם זה, יש לעשות הבחנה חדה וברורה בין מהות הלימודים האקדמיים שעיסם בא האדם אל התפקיד לבין קבוצת ההשתייכות שלו המגדירה את זהותו המקצועית.

לוי כותב (ע' 110) כי "הנסיגה ממודל 'עבודת הרחוב' המקורי לעבודה בתוככי לשכות הרווחה סימלה יותר מכל את התנתקותם של חלק מעובדי השירות מאלה הקרויים 'נוער מנותק'..." זו אכן בעיה מהותית, אולם ניתן להציע פרשנות שונה בתכלית מזו שנותן לוי לתופעה זו. סבורני כי התהליך המתואר מצביע על מעבר של העובדים מתרבות פרופסיונלית אחת – ששמה במרכז העשייה את היציאה לשטח, את תהליכי ה-*reaching out* ואת החיפוש המתמיד והיצירתי אחר דרכים ואמצעים המותאמים לצרכיו של כל נער – לעבר תרבות פרופסיונלית אחרת, הנוטה יותר לכיוון של עבודה מובנית בין כותלי המשרד ומיסוד של תהליכי עבודה דומים לאלה של העובדים הסוציאליים בלשכות. דבר זה מרחיק את העובדים מבני הנוער ויוצר תהליכי ניכור ביניהם.

גם אם ניתן להסכים עם חלק מניתוחיו של לוי לגבי תהליכים שונים שתרמו לנסיגה ממודל העבודה המקורי, אנו חלוקים לגבי הפתרון הראוי והרצוי לבעיות המוצגות. טענתי היא כי טיפול בבעיה רק באמצעות המושג "חזון השירות" עוקף את שורשיו של הקונפליקט ומסיט את הזרקור לנקודות חשובות כשלעצמן, אולם לא אל המרכזיות שביניהן.

שינוי ארגוני כזה מחייב טיפול מתמשך ומעקב ארוך טווח כדי להביא לידי הפנמה שתתבטא בשינוי של דפוסי ההתנהגות המקצועית

אין ספק כי קורס המתפרש על פני שנתיים, כפי שזים השירות לנוער וצעירים, עשוי לתרום רבות להכשרת העובדים on-the-job, ולציידם במיומנויות רבות חשיבות, כגון שימוש בטכניקות של הפעלה קבוצתית, הגברת הנגישות לאוכלוסיות בני הנוער ומחויבות אמיתית לתהליכי ה-reaching out. יחד עם זה, העדר התייחסות לסוגיית הזהות המקצועית עלול להפוך ניסיון נועז וחשוב זה לחסר אפקטיביות.

על פי הצהרת הכוונות של הפרויקט, מדובר בניסיון לערוך שינוי מהותי בדרכי העבודה של העובדים בשדה. המחבר משתמש אפילו במטפורה יומרנית של "חזרה אל המקורות". דווקא משום כך, האמצעים הננקטים וכמות השעות המוקצות לתהליך של הטמעת השינוי נראים בעיני בלתי מספקים לחלוטין. המחבר עצמו אומר (ע' 123) כי "על אף הצעדים שנקטו עד כה לשיווק החזון, העשייה המתבקשת בתחום זה רבה עדיין וצריכה להימשך ולהתפרש בעיקר בקרב אותן סוכנויות שיש להן זיקה ישירה ומיידית לעבודת השירות".

לוי כותב במסקנותיו (ע' 123) כי "עובדי השירות המופעלים באמצעות לשכות הרווחה צריכים להיות מובחנים מיתר עובדי הלשכות הן בדרך התנהלותם הארגונית והן באופי ההדרכה המקצועית הניתנת להם" (ההדגשה שלי). אכן, זוהי אמירה חשובה ומשמעותית, אולם יישומה מצריך התגברות על התנגדויות קשות של עובדים שהורגלו בדרך עבודה מסוימת. שינוי כזה מחייב מהלך מתמשך ומיומן על מנת לחולל שינוי משמעותי בדרך תפקודם של העובדים עם אוכלוסיית היעד הזקוקה לשירותיהם.

שאלה גדולה בעיניי, שהמאמר אינו עוסק בה כלל, היא אם השירות רואה את עצמו מחויב לצעד מהפכני וקיצוני כל כך. צעד כזה עשוי להוביל, למשל, למסקנה כי גם אנשי מקצוע מיומנים שהוכשרו בדיסציפלינות אקדמיות שונות מתחום העבודה הסוציאלית יהיו כשירים לעבודה במסגרות של השירות לנוער וצעירים.

לסיכום, מן הראוי להזכיר כי מאמר זה והתגובות שהוא מעורר מתפרסמים בתקופה שבה הולך ומתגבש מהלך חשוב ברמה הלאומית לשינוי רמת הפרופסיונליות של העיסוק הייחודי בעבודה חינוכית-טיפולית במגוון התפקידים, המוסדות והארגונים שניתן להכליל במונח "עובדים חינוכיים-סוציאליים". מאמץ לאומי זה החל ביוזמת עמותת "אפשר", עמותת "אשלים" והסניף הישראלי של הארגון הבינלאומי לעובדים חינוכיים-סוציאליים AIEJI. רבים תולים ביוזמה זו תקוות מרובות להשגת פריצת דרך שתביא לידי מיסוד של אותה פרופסיה חדשה, המשלבת חינוך וטיפול, באופן בלתי תלוי בתרבויות הפרופסיונליות שהעובדים מביאים עימם מתקופת לימודיהם באוניברסיטה.

אני תקווה כי גם ראשי השירות לנוער וצעירים ייתנו יד ויצטרפו למהלך חשוב זה, אף על פי שהוא יחייב אולי "שחיטת פרות קדושות" במשרדי הממשלה ובסוכנויות השונות

המפעילות שירותים לנוער בסיכון. מהלך זה יחייב את כל העוסקים בתחום לעדכן את "החזון" שלהם, אך הפעם באופן שיגיד לשורשי הקונפליקט בתחום הזהות המקצועית, ולא יעסוק רק בפריפריה שלו.

מקורות

גרופר, ע' (1992). **להיות למדריך בפנימייה, חקירה אתנוגרפית של תהליך הסוציאליזציה המקצועית של עובדים חדשים לתפקידם**. עבודה לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", בית הספר לחינוך, אוניברסיטת חיפה.

גרופר, ע' (1999). הדגם הרצוי למחנך פנימייה מקצועני בישראל. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 12–13, 11–27.

המנחם, א' וכפיר, ד' (1994). העמדה, ההכשרה והעיסוק בקידום נוער במצוקה: הכשרה אקדמית לקראת פרופסיה. **חברה ורווחה**, טו(1), 99–113.

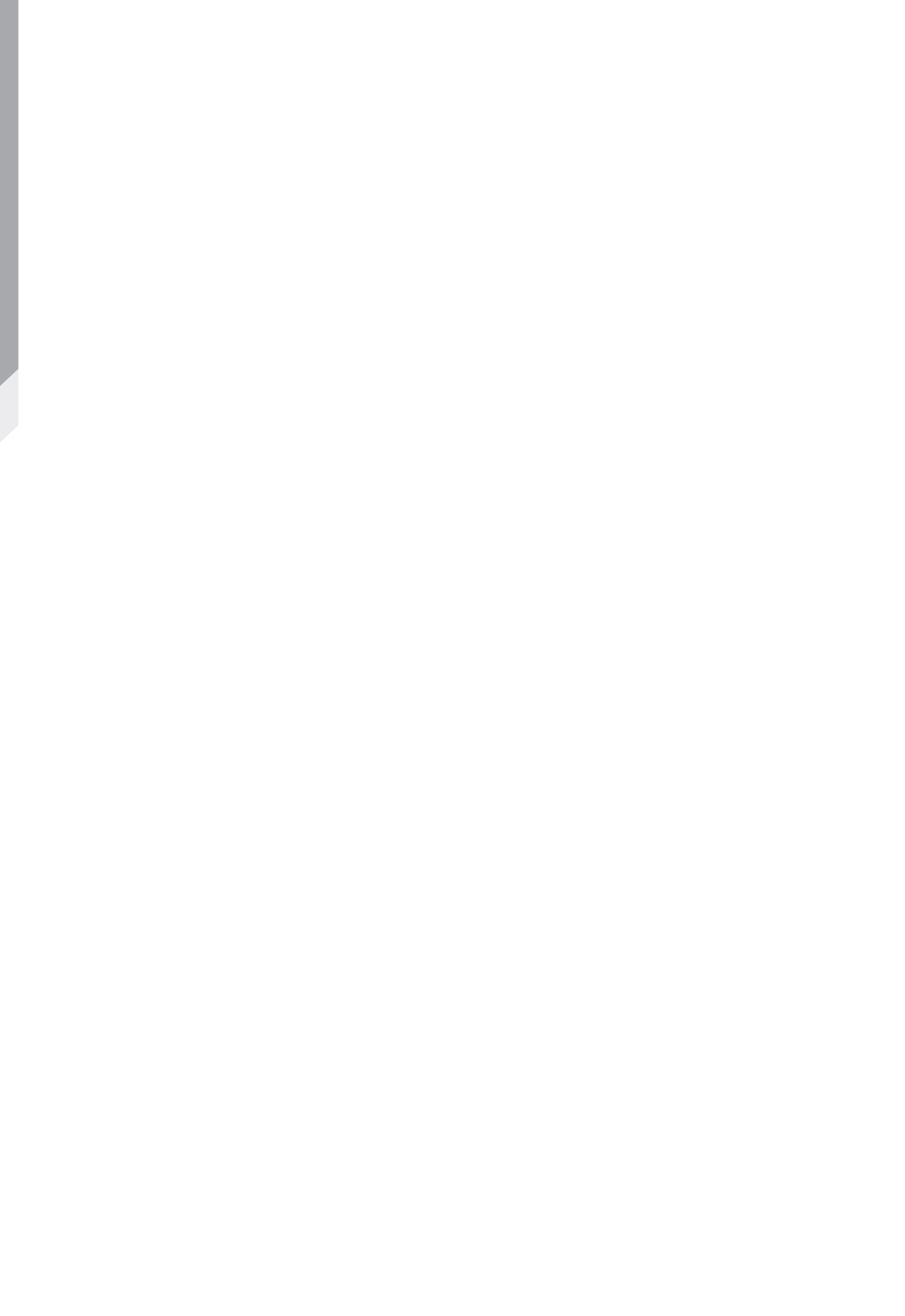
להב, ח' (1992). **התפתחות הטיפול בנוער מנותק בישראל**. עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן.

לוי, א' (2003). מחזון למציאות – תהליך בניית חזון מקצועי לשירות לנוער וצעירים במשרד העבודה והרווחה. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 17, 107–129.

מוריס, מ' (1967). **המנותקים**. תל אביב: גומא.

שרר, מ' (1989). התמקצעות עובדי קידום נוער בישראל: הבטחות ומימושן. **חברה ורווחה**, ט(3), 240–260.

- Barnes, H.B. (1991). From warehouse to greenhouse: Play, work and the routines of daily living in groups as the core of the milieu treatment. In J. Beker & Z. Eisikovits (Eds.), *Knowledge utilization in residential child and youth care practice* (pp. 123–157). Washington, D.C.: Child Welfare League of America.
- Becker, H.S., Geer, B., Hughes, E.O., & Strauss, A.L. (1977). *Boys in white*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Eisikovits, Z., & Beker, J. (1983). Beyond professionalism: The child and youth care worker as craftsman. *Child Care Quarterly*, 12(2), 93–113.
- Jones, H.D. (1994). The social-pedagogue in western Europe – Some implications for European interprofessional care. *Journal of Interprofessional Care*, 8(1), 19–29.
- Maier, H.W. (1979). The core of care: Essential ingredients for the development of children at home and away from home. *Child Care Quarterly*, 8(3), 161–173.
- Ritzer, G. (1972). *Man and his work: Conflict and change*. New York: Meredith Corporation.
- Tuggener, H. (1986). Social pedagogic as a profession – A historical survey. In H.D. Jones et al. (Eds.), *Living with others as a profession* (pp. 109–137). Zurich: Fice International.



סקירת ספרים

עבריינות וסטייה חברתית – תאוריה ויישום

עבודה קבוצתית בחברה רב-תרבותית

טיפול ושיקום של נפגעי סמים בישראל:
התפתחות, תאור מצב וסוגיות
